

خانواده‌شناسی در عصر جهانی شدن: شناخت آسیب‌ها

دکتر احمد به پژوه - دانشیار روان‌شناسی دانشگاه تهران

افراط و تفریط در حقوق کودکان و زنان

در فرهنگ‌های سنتی، زن و شوهر بدون برنامه‌ریزی، صاحب فرزند می‌شدند و یکی از نقش‌های عمده زن، فرزندآوری و تولید مثل بود و زن ملک و متعلقه شوهر محسوب می‌شد. بدین منوال برای زنان و کودکان حقوقی قائل نبودند. اما در عصر کنونی، صدای زنان و صدای کودکان همه جا شنیده می‌شود و این صدا، صدایی قانونی است. برای مثال، در برخی از کشورها، کودکان می‌توانند از پدر و مادرشان شکایت کنند و یا از آن‌ها جدا شوند. اگرچه باید اعتراف کرد که در حال حاضر خشونت علیه زنان و کودکان همچنان یکی از مسائل عمده جوامع است و هنوز خبرهای متعددی درباره سوءاستفاده جنسی از زنان و کودکان و خشونت علیه آنان به گوش می‌رسد.

افراط و تفریط در انتظارها

به‌طور معمول مشخص کردن انتظارها در روابط، موجب معین شدن وظایف و حدود روابط افراد می‌شود. در خانواده‌هایی که انتظارهای متقابل زن و شوهر تصریح نشده است، روابط آنان آسیب‌پذیر است و دقیقاً نمی‌دانند نسبت به یکدیگر چه وظایفی بر عهده دارند. برای مثال: وقتی وارد خانه می‌شوید، انتظار دارید با شما

بحران هویت و وجود هویت چندگانه در خانواده

خانواده در شرایط امروز دچار بحران هویت و هویت‌های چندگانه شده است. به‌طوری که وضع نابسامانی بر خانواده حاکم شده، در درون خانواده تکثر فرهنگی رخ داده، برخی از نوجوانان و جوانان احساس بی‌ریشه بودن می‌کنند و دچار خود ناباوری شده‌اند و خانواده از انسجام لازم برخوردار نیست. اعضای خانواده به شدت سرگردان و به شدت سرخورده هستند. اعضای خانواده ناامید هستند و به رغم مجاورت‌ها و نزدیکی‌های فیزیکی، روابط عاطفی کم رنگ شده است.

هویت فردی و هویت ملی خانواده دستخوش دگرگونی شده است. برای سؤال‌هایی مانند من کیستم؟ من چیستم؟ پاسخ درستی نیست. ما ایرانی هستیم؟ مسلمان هستیم؟ شرقی هستیم؟ غربی هستیم؟ چه هستیم؟ ابهام در پاسخ به این گونه سؤال‌ها را باید در بحران ارزش‌ها، هنجارها و وجود هویت چندگانه در خانواده جستجو کرد. به نظر می‌رسد وضعیت خانواده‌ها در عصر جهانی شدن به ویژه در کشورهای اسلامی و جهان سوم یادآور این ضرب‌المثل معروف است که می‌گوید: «کلاغ آمد راه رفتن کبک را یاد بگیرد، راه رفتن خود را هم فراموش کرد!!» این قبیل ویژگی‌های حاکم در خانواده‌ها، گاهی آگاهانه و ارادی هستند و در مواردی ناآگاهانه، غیرارادی و گریزناپذیر.

چگونه برخورد شود؟

کشورهای جهان سوم، جهان غرب را بهشت موعود می‌پندارند و به روش‌های گوناگون انسانی و غیرانسانی، خطرناک و دردناک به کشورهای غربی پناهنده می‌شوند و با ده‌ها مسئله و مشکل روبه‌رو می‌شوند. آمارها و گزارش‌ها بیانگر این است که در حال حاضر مهاجرت خانواده‌های جوان به کشورهای دیگر رو به فزونی گذاشته است. با نگاهی خوش‌بینانه شاید بتوان گفت که یکی از علل این مهاجرت‌ها این است که خانواده‌های جوان می‌خواهند از تیررس اقوام و آشنایان به دور باشند و راه انتخابی خود را بروند و سبک زندگی خاص خود را در جهان ناکجا آباد انتخاب کنند.

ارتباط آزاد

عامل دیگری که جهانی‌شدن موجب آسیب‌زایی خانواده می‌شود، ارتباط آزاد، تنوع‌طلبی، هوس‌رانی و سرانجام داشتن روابط جنسی آزاد، عدم وفاداری و ازدواج مجدد زن و شوهر است. روابط آزاد موجب می‌شود که روابط عاطفی زن و شوهر مخدوش شود و بنیاد خانواده سست شود و در نتیجه سرنوشت فرزندان به خطر بیفتد. وجود آمار روز افزون کودکان طلاق، کودکان خیابانی، فرار کودکان از خانه، مادران نوجوان باردار بی‌سرپرست و کودکان فاقد پدر نشانه‌های این وضعیت است.

طلاق

طلاق به عنوان یک آسیب، سلامت خانواده را تهدید می‌کند. طلاق به شکل‌های عاطفی، حقوقی و اجتماعی ظاهر می‌شود. در عصر جهانی‌شدن، چه بسا طلاق حقوقی واقع نشود، لیکن به شکل طلاق عاطفی و طلاق نامرئی میان زن و شوهر و اعضای خانواده و فرزندان رخ دهد. بدیهی است طلاق‌های عاطفی را نمی‌توان شمارش کرد و آمار آن را گزارش نمود.

مدافعان خانواده سنتی، بر این باور هستند که شرایط طلاق را باید سخت‌تر کرد. زیرا در غیر این صورت، مشروعیت بخشیدن به رفتارهای جنسی آزاد و فروپاشی خانواده را به دنبال دارد. طلاق و جدایی در زمره حساس‌ترین و پیچیده‌ترین حوادث زندگی انسان‌ها محسوب می‌شود و باید به عنوان یک پدیده چند عاملی بررسی شود. در اکثر طلاق‌ها، زن و شوهر به «عدم توافق» و «عدم تفاهم» اشاره می‌کنند. شاید جهانی‌شدن به این وضعیت ناگوار عدم توافق و عدم تفاهم دامن می‌زند و آن را شعله‌ور می‌سازد!

نادیده گرفتن تفاوت‌های فرهنگی

یکی از پیامدهای جهانی‌شدن، همسانی در رفتارها و نگرش‌ها و یکسان شدن فرهنگ‌ها و نادیده گرفتن تفاوت‌های فرهنگی است. اکنون، سؤال اساسی این است که کدام فرهنگ، جهانی می‌شود؟

آیا تا به حال به همسران گفته‌اید که چه انتظاری از او دارید؟ آیا از همسران انتظار دارید به شما احترام بگذارند؟ در صورتی که پاسخ شما مثبت است، آیا شما هم وظیفه خودتان می‌دانید که به همسران احترام بگذارید؟ به همین ترتیب آیا انتظار دارید همسران شما را دوست بدارد و نسبت به شما وفادار باشد؟ در صورتی که پاسخ شما مثبت است، آیا شما هم همسران را دوست می‌دارید و نسبت به او وفادار هستید؟

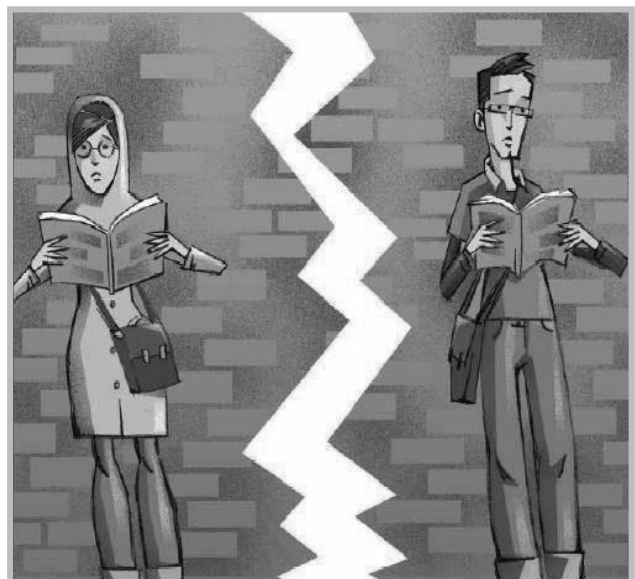
در هر صورت تفاوت و تعارض در انتظارات موجب می‌شود فضایی نامساعد و کینه‌توزانه به وجود آید. گاهی اوقات داشتن توقعات بیش از حد از همسر، سلامت خانواده را در معرض تهدید قرار می‌دهد.

هسته‌ای شدن خانواده‌ها

در طول تاریخ اکثر خانواده‌ها به شکل گسترده وجود داشت که به تدریج بر اثر شهرنشینی و صنعتی شدن به سوی شکل‌گیری خانواده‌های هسته‌ای متحول شد. بر اثر جهانی‌شدن و فزونی گرفتن فاصله نسل‌ها و گسست نسل‌ها، خانواده‌ها بیش از حد هسته‌ای شده و پیوندهای عاطفی خود را با خانواده پدری و مادری بریده‌اند و به خانواده جهانی پیوسته‌اند.

مهاجرت خانواده‌های جوان

اکثر پژوهش‌های انجام شده درباره طلاق در ایران و در کشورهای جهان سوم، این حقیقت را منعکس کرده‌اند که دخالت والدین زن و شوهر و اقوام و آشنایان نزدیک موجب شعله‌ور شدن اختلاف‌های زن و شوهر می‌شود و در نهایت به طلاق و جدایی منجر خواهد شد. (ساروخانی، ۱۳۷۶؛ فرجاد، ۱۳۷۲). از این رو، در سال‌های اخیر ملاحظه می‌شود که برخی از زوج‌ها و خانواده‌های جوان در

فرهنگ محرومان و مستضعفان یا فرهنگ سلطه‌گران؟ یا فرهنگ کشورهایی که وسایل ارتباط جمعی نافذ دارند؟ آیا کشورهای کوچک و فقیر می‌توانند در مقابل هجوم فرهنگ جهانی مقاومت کنند؟ در این راستا چگونه می‌توان جهانی شدن را با آمریکایی شدن و مک دونالدی شدن فرهنگ جوامع یکی ندانست؟!

جدال بازجویی اصل و جدایی از اصالت

در طول تاریخ، خانواده به عنوان ناقل میراث‌های فرهنگی و تشویق به بازگشت به اصل و قرارگرفتن در مقام درست زندگی و پذیرش قوانین حاکم بر هستی و حیات تکیه کرده است. اما اکنون جدایی و بریدن و دور شدن از اصل خویش تشویق می‌شود. این جدال را چگونه باید پاسخ داد؟ و چگونه واکنشی باید نشان داد؟ مولوی در سخنان انسان‌شناسانه خود می‌گوید:

بشنو از نی چون حکایت می‌کند

از جدایی‌ها شکایت می‌کند

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند

از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش

باز جوید روزگار وصل خویش

من به هر جمعیتی نالان شدم

جفت بدحالان و خوش حالان شدم

هر کسی از ظن خود شد یار من

از درون من نجست اسرار من

حاصل این وضعیت، احساس تنهایی و جدا افتادگی انسان‌ها در میان اعضای خانواده و در میان دیگران است. از این رو، ویکتور فرانکل، روان‌پزشک اتریشی و بنیان‌گذار مکتب معنادرمانی می‌گوید یکی از پدیده‌های گسترده زندگی در قرن بیستم، خلاء در زندگی است و بدین منوال قرن بیستم و دنباله آن قرن بیست و یکم را قرن تنهایی، قرن استرس و قرن اضطراب می‌نامند. آیا این ثمره جهانی شدن است؟!

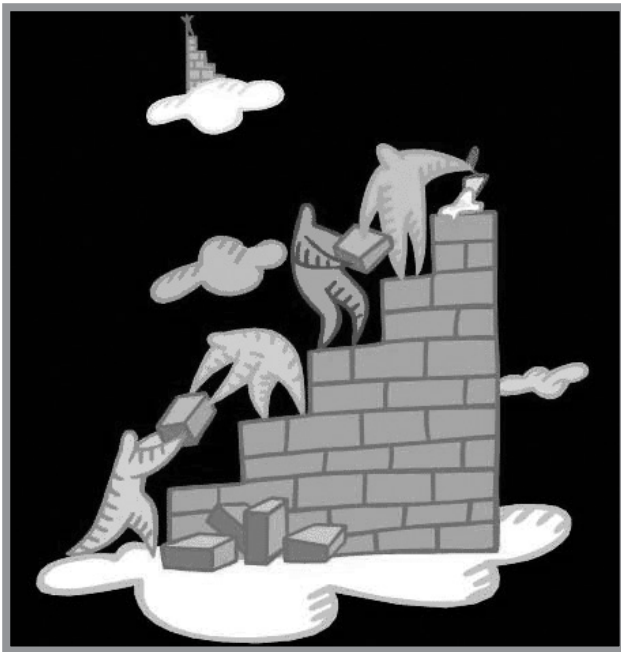
دگرگونی در روش‌های گذراندن اوقات فراغت

جهانی‌شدن، روش‌های گذراندن اوقات فراغت به طریق‌های گوناگون را پیش روی خانواده‌ها گشوده است. چت‌های اینترنتی موجب شده اعضای خانواده در شبکه‌های ارتباطی خاصی قرار گیرند و پیوند آنان از نظر عاطفی با اعضای خانواده سست شود و روابط سرد در خانواده حاکم شود.

کشورهای جهان سوم، جهان غرب را بهشت موعود می‌پندارند و به روش‌های گوناگون انسانی و غیرانسانی، خطرناک و دردناک به کشورهای غربی پناهنده می‌شوند. و با ده‌ها مسئله و مشکل روبه‌رو می‌شوند. آمارها و گزارش‌ها بیانگر این است که در حال حاضر مهاجرت خانواده‌های جوان به کشورهای دیگر روبه‌فزونی گذاشته است. با نگاهی خوش‌بینانه شاید بتوان گفت که یکی از علل این مهاجرت‌ها این است که خانواده‌های جوان می‌خواهند از تیررس اقوام و آشنایان به دور باشند و راه انتخابی خود را بروند و سبک زندگی خاص خود را در جهان ناکجا آباد انتخاب کنند.

سست شدن باورهای مذهبی و ایجاد شک و تردید در ارزش‌ها و باورها

شاید مهم‌ترین پیامد جهانی‌شدن، خرافی جلوه دادن دین، دین‌گریزی و دنیاگرایی است. بر اثر انتقال فرهنگ کاذب، ساختگی و غیراصیل غرب به کشورهای جهان سوم از طریق رادیو، تلویزیون، ماهواره و فیلم‌های سوپر، الگوی زندگی اصیل و بومی خانواده‌ها در جهان سوم دگرگون شده و باورهای مذهبی مردم سست شده است. از این رو، ملاحظه می‌شود سست شدن باورهای مذهبی و کم‌رنگ شدن اصول اخلاقی و معنوی، سلامت خانواده‌ها را تهدید می‌کند. در سال‌های اخیر، بسیاری از ارزش‌ها و هنجارها در افکار عمومی مورد شک و تردید واقع شده و به نوعی بریدگی با گذشته حاصل شده است. جهانی‌شدن موجب شده، بنیاد ارزش‌ها سست شود و افراد به تعهدات اخلاقی و ارزش‌های حاکم در خانواده مقید نباشند و این مسئله موجب می‌شود که زن و شوهر به ظاهر زیر یک سقف با یکدیگر زندگی می‌کنند، اما روح آن‌ها از یکدیگر فاصله داشته باشد. برای مثال، ازدواج اینترنتی، از بین رفتن قبح طلاق، عدم اهمیت باکره بودن و بکارت، ترویج انحرافات جنسی، همجنس‌گرایی، ازدواج همجنس‌بازان، شیوع ایدز، استفاده ابزاری از زن، تغییر جنسیت، داشتن روابط آزاد زن و مرد، عدم وابستگی به خانواده پدری، عدم وفاداری و تعهد زن و شوهر به یکدیگر، جلوه‌های نامبارک زندگی در عصر جهانی قلمداد می‌شود. این تغییرات به‌طور روزمره در جوامع غربی و جوامع شرقی مشاهده می‌شود و بی‌شک به‌نحو قابل ملاحظه‌ای بر نقش‌ها، کارکردها و ساختار خانواده تأثیر می‌گذارد و خانواده را با بحران روبه‌رو می‌کند.

دگرگونی در سبک زندگی خانوادگی

جهانی شدن به طریق‌های گوناگون، کیفیت و سبک زندگی خانوادگی و اجتماعی را تهدید و دگرگون کرده است. گیدنز (۱۹۹۹) معتقد است مسائلی را که در جامعه‌ای می‌گذرد، مانند فقر، طلاق، عقب‌ماندگی و فحشا تنها نمی‌توان به ذات آن جامعه نسبت داد، بلکه باید آن را وابسته به کل جهان دانست، به ویژه آنچه که در جهان سوم می‌گذرد، با مسائل جهان سرمایه‌داری و جهانی کردن توسط آنان ارتباط تنگاتنگی دارد.

در فرهنگ‌های سنتی، تولیدمثل به‌طور طبیعی انجام می‌شد و زنان بیشتر نقش زن و مادر را ایفا می‌کردند. اما در عصر جهانی شدن به مردان و زنان تجویز می‌کنند که بچه‌دار شوند یا نشوند و یا اینکه جنس فرزندشان را انتخاب کنند. اکنون زنان می‌توانند بدون ارتباط جنسی باردار شوند. لذا در شرایط کنونی حق انتخاب افراد بیشتر و قلمرو تقدیر محدودتر شده است. اکنون، اکثر کشورهای غربی با رشد منفی جمعیت روبه‌رو هستند که در طول تاریخ بی‌سابقه بوده است و این وضعیت حاکی از بحران خانواده است. بر اثر جهانی شدن، سبک زندگی فردی و خانوادگی دگرگون شده و فضای «سنت‌زدایی» ایجاد شده است.

در حال حاضر هر کس می‌داند که زنان استقلال و آزادی بیشتر را طلب می‌کنند. برای مثال، وقتی کسی را ملاقات می‌کنید، این شما هستید که تصمیم می‌گیرید با او ازدواج کنید یا خیر؟ و یا چه نوع ارتباطی را با او برقرار کنید؟

اکنون، کودکان بیشتر از گذشته حق صحبت کردن دارند و به حقوق آنان بیشتر توجه می‌شود. در گذشته این تفکر حاکم بود که کودکان حق صحبت کردن ندارند و تا وقتی بزرگ‌ترها از آنها چیزی نپرسیده‌اند، نباید حرف بزنند!

جمع‌بندی

یک جهان حادثه در پشت نگاه من و توست

لحظه‌ها گر نخروشند، گناه من و توست

نشینیم و به دیوار سکون تکیه دهیم

در و دیوار در آینده گواه من و توست

اکنون ما در شرایطی در قرن بیست‌ویکم قرار داریم که این جهان، آن جهانی نیست که پیش‌بینی می‌شد. عصر کنونی، غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل کنترل است و نمی‌دانیم فردا چه اتفاقی خواهد افتاد؟ اکنون وقت آن است که از خود پرسیم چه دشواری‌هایی پیش روی ماست؟ چه باید کرد؟ آیا گرم شدن سیاره زمین یک واقعیت است؟ آیا گردبادها و طوفان‌های وحشتناک (مانند طوفان‌های کاترینا و ریتا) امکان زندگی را از مردم کره زمین سلب می‌کنند؟ آیا زندگی در عصر جهانی شدن مخاطره‌آمیز و پرحادثه است؟ سعادت واقعی

در چیست و در کجاست؟ جهانی شدن چگونه می‌تواند نیازهای بشر را مرتفع کند؟ نهاد مقدس خانواده به کجا می‌رود؟

در هر حال، باید پرسید: «جهانی شدن به چه قیمتی؟!» و اذعان کرد که برای شناخت خانواده در عصر جهانی شدن، آسیب‌شناسی خانواده در عصر جهانی شدن و پیشگیری آثار منفی آن، راهی پیچیده، دراز و پرفراز و نشیب پیش‌رو داریم. زیرا که آثار و تبعات جهانی شدن عمدتاً متناقض هستند، اما این دلیلی بر نادیده گرفتن آثار این پدیده جهانی نیست. شایان ذکر است جهانی شدن یک پدیده اجتناب‌ناپذیر است و به مانند شمشیر دولبه مزایا و معایب خاص خود را دارد. از این رو، مسئولیت همه روان‌شناسان، مشاوران، متخصصان تعلیم و تربیت و جامعه‌شناسان ایجاب می‌کند که با انجام پژوهش‌های علمی، آگاهانه‌تر به پیشگیری از پیامدهای منفی جهانی شدن و آسیب‌های حاصل از آن بپردازند.

به نظر اینجانب در عصر جهانی شدن باید با توجه کردن و سرلوحه قرار دادن اصول و مبانی ذیل به هدف‌گذاری، خط مشی‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های کلان راهبردی در نظام‌های آموزش و پرورش، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور پرداخت تا از آسیب‌ها و تهدیدهای جهانی شدن مصون و در امان ماند:

□ درونی‌سازی ارزش‌ها و حفظ کیان خانواده از طریق برنامه‌های آموزش خانواده به‌طور گسترده، زیرا که جوهره اصلی پیشگیری، آموزش است.

□ ارائه الگوی خانواده سالم بر مبنای فرهنگ دینی و ملی از طریق کتاب‌های درسی و وسایل ارتباط جمعی.

□ رعایت حقوق انسان‌ها، برقراری عدالت و حاکمیت ارزش‌ها و معنویت.

📌 در سال‌های اخیر، بسیاری از ارزش‌ها و هنجارها در افکار عمومی مورد شک و تردید واقع شده و به نوعی بریدگی با گذشته حاصل شده است. جهانی‌شدن موجب شده، بنیاد ارزش‌ها سست شود و افراد به تعهدات اخلاقی و ارزش‌های حاکم در خانواده مقید نباشند و این مسئله موجب می‌شود که زن و شوهر به ظاهر زیر یک سقف با یکدیگر زندگی می‌کنند، اما روح آن‌ها از یکدیگر فاصله داشته باشد.

- حفظ و تأمین نیازهای همه جانبه و توجه به رشد همه جانبه دانش‌آموزان، دانشجویان و اعضای خانواده.
- آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان، دانشجویان و اعضای خانواده و توجه به اصل آموختن برای زیستن.
- حفظ و تأمین سلامت جسمانی و روانی شهروندان جامعه و اعضای خانواده
- افزایش زمان آگاهی و مکان آگاهی خانواده‌ها از تحولات دنیای پیرامون خانواده
- شناسایی و ارزیابی واقع‌بینانه و به‌موقع منافع، پیامدها و تهدیدهای جهانی شدن
- اجتناب از ممنوعیت‌ها و انزواگرایی از سویی و نیز امتناع از تسلیم‌گرایی و انفعالی عمل کردن از سوی دیگر
- حفظ هویت دینی و ملی و عدم ذوب شدن در فرهنگ وارداتی
- حضور و مشارکت فعال در صحنه‌های جهانی و تبیین و ترسیم فرهنگ دینی و ملی خود برای جهانیان
- برقراری ارتباط گسترده با جوامع گوناگون و داشتن تعامل تأثیرگذار، مؤثر و سازنده با جهانیان

نیایش

و سخن آخر را از زبان حضرت امام حسین(ع) در روز عرفه باید همواره زمزمه کرد و از خداوند سبحان و منان بخواهیم:
بارالها! بی‌نیازی در درون، یقین در دل، اخلاص در عمل، نور در دیده و آگاهی در دین به ما مرحمت فرما!

منابع

-افروغ، عماد (۱۳۸۱). رنسانسی دیگر. تهران: انتشارات کتاب آشنا.
-به‌پژوه، احمد (۱۳۸۹). آسیب شناسی خانواده و پیشگیری از ستیزه‌های خانوادگی. در: خانواده و فرزندان در دوره پیش دبستان (چاپ چهاردهم). استادان طرح جامع آموزش خانواده. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

- به‌پژوه، احمد (۱۳۸۶). راهنمای خانواده سالم: اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان (چاپ هفتم). تهران: انتشارات نهضت پویا (انتشارات انجمن اولیا و مربیان).
- به‌پژوه، احمد (۱۳۸۹). ازدواج موفق و خانواده سالم، چگونه؟ (چاپ دوم). تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- بهنام، جمشید (۱۹۹۲). تحولات خانواده: پویایی خانواده در حوزه‌های فرهنگی گوناگون. ترجمه محمد جعفر پوپنده (۱۳۸۳). تهران: نشر ماهی.
- تارو، لستر (۲۰۰۳). برندگان و بازندگان جهانی شدن. ترجمه مسعود کرباسیان (۱۳۸۳). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- جعفری، محمد تقی (۱۳۸۴). ایده آل زندگی و زندگی ایده آل (چاپ سوم). تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۶). طلاق: پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شایگان، داریوش (۱۳۸۱). افسوس‌زدگی جدید: هویت چهل تکه و تفکر سیار. ترجمه فاطمه ولیانی. تهران: نشر فرزانه روز.
- شولت، یان آرت (۲۰۰۰). نگاهی موşkافانه بر پدیده جهانی شدن. ترجمه مسعود کرباسیان (۱۳۸۲). تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- فرجاد، محمد حسین (۱۳۷۲). آسیب شناسی خانواده و طلاق. تهران: انتشارات منصوری.
- کاظمی، علی اصغر (۱۳۸۰). جهانی شدن: فرهنگ و سیاست (نقد و تحلیل نظری و معرفت شناختی). تهران: نشر قومس.
- کچویان، حسین (۱۳۸۶). نظریه‌های جهانی شدن و دین. تهران: نشر نی.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۳). جهانی شدن، فرهنگ و هویت (چاپ دوم). تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۹۹۰). پیامدهای مدرنیت. ترجمه محسن ثلاثی (۱۳۸۰). تهران: نشر مرکز.
- گیدنز، آنتونی (۱۹۹۹). جهان رها شده: گفتارهایی درباره یکپارچگی جهانی. ترجمه علی اصغر سعیدی و یوسف حاجی عبدالوهاب (۱۳۷۹). تهران: انتشارات علم و ادب.

Alborow, M. (1996). The Global Age. Cambridge: Polity Press.
Clark, I. (1997). Globalization and Fragmentation Oxford: Oxford University Press.
Giddens, A. (1999). Runaway World: How Globalisation Is Reshaping Our Lives; London. Profile Books.
Leeder, E. (2004). The Family in Global Perspective. London: Sage Publications.
McLuhan, M. (1964). Understanding Media. London: Routledge.